

FLORICA DIMITRESCU

CUVINTE DIN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ A B S E N T E DIN DELR, VOL. I, LITERELE A–B

Pentru Stela Toma la ceas aniversar, cu veche afecțiune

Țin ca încă de la început să felicit pe responsabilii și pe toți colaboratorii la primul volum din *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR, vol. I, 1, 2011, A–B și vol I, 2, 2012, A–B) pentru activitatea lor de înalt nivel științific, pentru munca lor extrem de grea, migăloasă și plină de responsabilitate, depusă în folosul științei lingvistice din țara noastră. În același timp, nu pot să las la o parte unele carențe ale dicționarului luat în discuție, printre care câteva referitoare la o serie de cuvinte absente dintre termenii atestați în textele românești cunoscute a aparține secolului al XVI-lea.

Înainte de a trece la „miezul” subiectului propus aici, credem că este necesar să se dea o „explicație” despre tema pe care ne-am propus să o dezvoltăm în rândurile următoare. Oricine se poate întreba de ce am ales să discutăm despre câțiva termeni lipsă, de ce, cu alte cuvinte, am căutat/ găsit „pete în soare”? Ținem să precizăm că, în general, suntem de acord cu acei cercetători ai limbii române care susțin, pe bună dreptate, că nu este prea ușor să i se poată reproșa autorului unei lucrări că s-a axat pe o anumită cale de abordare a temei alese și, în consecință, că a putut „selecta” termenii considerați necesari demonstrației sale. Numai că, în situația volumului la care ne referim, acesta nu este emanația unui autor oarecare sau chiar al unui oarecare colectiv de autori, ci este o lucrare cu un pronunțat caracter științific, la care au colaborat numeroși colegi de la Institutul de Lingvistică din București și de la Catedra de limba română de la Facultatea de Litere a Universității din București, plus câțiva de la centre universitare diferite; toți, sub oblăduirea Academiei Române, și-au concentrat forțele pentru a elabora *Dicționarul etimologic al limbii române*. Aici să ni se dea voie să facem o observație privitoare la conținutul paragrafului **8.2.** al *Normelor lexicografice* (p. XXI) din dicționarul apărut în 2011, unde întâlnim următoarea propoziție, cel puțin surprinzătoare: „Nu se menționează sursele în DELR”, ceea ce înseamnă că nu vom găsi „suportul” material al citatelor despre care se știe că reprezintă adevărata „carne”, „substanța” dicționarelor științifice, sursele fiind „martorii” din epocă ai limbii din etapele ei trecute! Astfel, pentru a ne limita la o singură ilustrare, ce ar vrea să spună, de exemplu, la termenul *babă* (p. 169), anul 1620, când în binecunoscutul *Dicționar al limbii române vechi* al regretatului nostru coleg Gheorghe Mihăilă (DLRV) – lucrare care, de altfel, apare în *Bibliografia de*

DACOROMANIA, serie nouă, XXIV, 2019, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 9–19

la p. XLI – acest termen este datat, pe drept cuvânt, cu... o sută de ani mai înainte, în 1520, an susținut de un citat edificator. Dacă este să ne referim la prima fază de limbă română scrisă cu care venim în contact, trebuie precizat de la bun început că stratul cronologic de limbă română veche din sec. al XVI-lea este esențial pentru determinarea etimologiilor, a semanticii termenilor etc. În același timp, nu se amintește nimic despre vreo strădanie în vederea excerptării unor exemple din textele din sec. al XVI-lea, ceea ce are drept consecință o serie de „datări” fără justificări, odată ce nu sunt însoțite de succinte contexte, singurele în care cuvintele „trăiesc” și își dezvoltă, nu de puține ori, noi accepțiuni. Informată despre diverse recenzii ale dicționarului în discuție, atât în țară cât și în străinătate, am reținut că i s-au adus, pe lângă unele elogii meritate cu prisosință, o serie de critici întemeiate, propunându-se anumite soluții la care credem că autorii au de meditat; de asemenea, opinia noastră este că ar trebui ca în volumele următoare, cel puțin din perspectiva textelor vechi, să se adauge și o atentă revizuire chiar de la bază, a inventarului de cuvinte la care ne vom referi concret în articolul de față. Această problemă, a inventarului de cuvinte, a fost atent resimțită chiar de autorii primului volum, apărut în anul 2011 (I, 1), odată ce în anul imediat următor, 2012, s-a simțit necesitatea tipăririi unui „tiraj nou, revizuit” (I, 2) în care s-a îmbogățit semnificativ lista termenilor-titlu. Din păcate, al doilea tiraj a fost prea puțin „popularizat” și din ceea ce este scris pe coperta volumului apărut în anul 2012 nu se poate înțelege ce conține, odată ce aceasta este identică cu cea a primului tiraj. „Revizuirea” se exprimă concret în numărul diferit de pagini al primului tiraj, care are 473 de pagini, și al celui de al doilea, care conține 552 de pagini. Aceasta explică și de ce într-o primă redactare a articolului de față, bazat pe primul tiraj, cel din 2011, numărul de cuvinte absente din limba veche română a fost mai ridicat decât cel, mai mic, rezultat din studierea tirajului al doilea, tipărit un an mai târziu.

Încă de când am început să lucrez la Catedra de istorie a limbii române de la Facultatea de Litere a Universității București – fiind numită preparatoare în anul 1949, pe când eram studentă în anul al treilea, de marele nostru profesor Alexandru Rosetti – am fost atrasă de limba veche românească. Stabilirea unor etimologii, sarcină de bază pentru cine studiază istoria lexicului românesc, este, de asemenea, legată de cunoștințele obligatorii de limbă veche. De aici interesul pe care l-am simțit de timpuriu pentru a stabili primele atestări ale cuvintelor care m-a condus, iarăși în mod absolut natural, în anii 60, către dorința de a realiza pentru limba noastră un *Dicționar al limbii române din sec. al XVI-lea*, pentru a ajunge și româna pe picior de „egalitate” cu celelalte limbi romanice care, toate, aveau elaborate deja (de mult!) asemenea indispensabile instrumente de lucru. Zis și făcut – dar, de fapt, din păcate, „ne-făcut”... Într-adevăr, după ce am primit toate aprobările necesare pentru a începe lucrul la acest dicționar și după ce, sub îndrumarea profesorilor Al. Rosetti și J. Byck, i-am trasat liniile de forță, conform unor principii inovatoare, am început să lucrez alături de nouă colegi ai mei de la Catedră și de la Institutul de Lingvistică din București, vreme de 14 ani, deci,

tradus în timp, am putea spune că am muncit cu toții cu sârg nu mai puțin decât 140 de ani... Printre filologii cu experiență antrenați în acest proiect important relativ la istoria limbii române, se număra și colega noastră Stela Toma, devenită prietenă pe viață, căreia îi aduc și astăzi un prinos de recunoștință pentru colaborarea sa statornică. Totul era terminat la începutul anului 1975: cuvintele extrase fuseseră aranjate alfabetic iar lemele gata redactate, urmând să predăm Editurii Academiei manuscrisele în volume separate, pe litere. Dar, într-o noapte de februarie a aceluiași an, întreaga lucrare a căzut pradă unui incendiu izbucnit exact în holul de la etajul întâi din incinta Academiei unde erau depuse manuscrisele noastre, evident, într-un singur exemplar, nepermițându-ni-se, în pofida nenumăratelor solicitări ale noastre către conducerea Academiei Române, să avem un exemplar de rezervă. Dezamăgiți și triști dar, totuși, încrezători, toți membrii colectivului nostru au fost de acord să fie reluată lucrarea de la zero; am bătut la toate ușile editurilor, dar niciuna nu a mai acceptat ca o asemenea lucrare să fie introdusă în planul editorial. Nici măcar Editura Academiei Române, care o avea de mult planificată... *Honni soit qui mal y pense*... Să mai adăugăm că nici cea mai neînsemnată anchetă nu s-a făcut pentru a încerca să se explice, într-un fel, izbucnirea flăcărilor în acea noapte de pomină.

De atunci am rămas cu nostalgia acestui atât de necesar dicționar și cu o sensibilitate și mai accentuată pentru lexicul românesc vechi, căruia i-am dedicat, în decursul a zeci de ani, o serie de articole și câteva cărți: *Eminescu și limba veche* (1955, republicat în Dimitrescu 1973, p. 246–266); *Indice lexical paralel (secolul al XVI-lea)* (*ibidem*, p. 121–244, reprodus în Dimitrescu 2018, p. 57–196); *Observații asupra înregistrării și datării cuvintelor în DLR* (Dimitrescu 1976); *Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi*, București–Cluj–Napoca, 1995; *Drumul neîntrerupt al limbii române*, vol. I, Cluj–Napoca, 2002, vol. II, 2003; *Note despre datare și predare* (Dimitrescu 2006, reluat în Dimitrescu 2014, p. 26–32); *Din nou despre datarea elementelor lexicale ale limbii române – cu privire specială asupra neologismelor* (în Dimitrescu 2014a, p. 274–292); *Din lexicul limbii române vechi*, București, 2014; *Aspecte din istoria lexicului limbii române (sfârșitul sec. al X-lea–începutul sec. al XXI-lea)*, București, 2018. Toate aceste contribuții la cunoașterea unor aspecte vechi ale limbii române au fost elaborate între anii 1955 și până în ziua de astăzi, în 2018, paralel cu redactarea unui *Dicționar de cuvinte recente* (DCR), referitor, de această dată, la lexicul românesc actual, ajuns în 2013 la ediția a treia și lucrat împreună cu prietenii-colaboratori de nădejde Alexandru Ciolan și Coman Lupu, a cărei ediție a patra, acum în pregătire, urmează să vadă lumina tiparului în anul 2023.

Din *Dicționarul limbii române al secolului al XVI-lea* s-a ales doar scrumul, dar măcar avusesem prevederea ca în anul 1973 să public un fel de „schelet” al dicționarului dinainte proiectat sub forma mai sus amintitului *Indice lexical paralel* (ILP) tipărit, inițial, în 1973 și republicat în volumul apărut în anul 2018, cu intenția de a pune la dispoziția cercetătorilor de astăzi și a celor viitori sub forma

unui tablou general materialul lexical de limbă română veche, cuprins în nouă texte importante din sec. al XVI-lea. În acest *Indice lexical paralel*, conceput și elaborat de subsemnata împreună cu un colectiv restrâns de filologi avizați, dintre care Elena Berea, Coman Lupu și regretatele Rodica Bogza-Irimie, Carmen-Suzana Dumitrescu, Elena Șerban-Barborică, Claudia Tudose, am înregistrat cuvintele ce apar în indicele următoarelor texte din sec. al XVI-lea: *Psaltirea Scheiană*, *Codicele Voronețian*, *Evangheliarul slavo-român* (1551–1553), Coresi, *Tetraevanghelul* (1560–1561), Coresi, *Liturghierul* (1570), Coresi, *Psaltirea slavo-română* (1577), Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), *Palia de la Orăștie* (1581–1582), *Pravila ritorului Lucaci* (1581).

Preocupată de istoria lexicului limbii noastre, am procedat, după apariția *Dicționarului etimologic al limbii române*, I, A–B, în anul 2011, la o confruntare între acesta și ILP. Comparația operată între cuvintele din inventarul celor două lucrări a relevat, urmărindu-se lista cuvintelor din ILP, o serie de absențe în DELR I. După apariția noului tiraj am înregistrat termenii omiși din DELR, I, 2, A–B, dar prezenți în ILP, în perioada veche a limbii noastre din sec. al XVI-lea, cu indicarea textului, a anului sau a anilor de apariție a fiecărui cuvânt și a frecvenței sale, cifra ultimă reprezentând numărul de ocurențe al fiecărui lexem care începe cu primele două litere ale alfabetului.

Rezultatul primei confruntări între DELR I, 1 și ILP a fost concretizat într-o listă de cuvinte omise în DELR I, 1 înregistrate alfabetic. După apariția, la scurt timp, a noului tiraj, „revizuit”, din 2012, a urmat a doua confruntare, între DELR, I, 2, 2012 și ILP, al cărei rezultat este prezentat mai jos. Când am refăcut operația, am constatat, cu bucurie, că, spre lauda lor, strădania făcută de cei ce au revizuit volumul din 2011 a vizat uneori și lista de termeni. Menționăm că am plecat de la principiul că fiecare formă a unui cuvânt întâlnită în textele secolului al XVI-lea se ia în considerație numai dacă este atestată ca atare într-un text vechi, ca în cazul nostru, sau (mai) nou. În cele ce urmează, am înregistrat termenii absenți din DELR, I, 2, A–B, dar atestați în ILP în perioada veche a limbii noastre din sec. al XVI-lea, cu indicarea textului, a anului sau a anilor de apariție a acestuia și a frecvenței sale, cifra ultimă reprezentând numărul de ocurențe ale fiecărui lexem.

Iată lista cu termenii ce încep cu **litera A**: ACIEȘI – CV, 5; ACIU „teslar” – T 1560, 1; ADIN „între” – PO 1581, 1; ADINSERE – T 1560, 1; ADUCERE nu este tratat independent; nici la verbul *aduce* nu-i este consemnată prezența, dar credem că nu poate lipsi din DELR, cu atât mai mult cu cât în CV2 are sensul „jertfă”, semnificație nesemnaltă la vreunul dintre termenii din familia lui *aduce*; ADUNARE nu este tratat independent, iar la familia verbului *aduna* nu este inclus, dar trebuie redactat separat, deoarece are o semnificație inexistentă la ceilalți termeni din aceeași familie și anume „gloată, sobor” în CC 2, 9; AFEDRON „anus” – T, 1560, 2; AFUMAT – PO, 1581, 1; AJUTARE nu este tratat independent și nu este consemnat sub verbul *ajuta*, dar apare în sec. al XVI-lea în S, 1; ALEGERE nu este tratat independent și nu este inserat la verbul

alege, dar în sec. al XVI-lea figurează în Pr, 1; ALDOVĂNI „a se jertfi” – PO, 1581, 1; ALECSANDRESC – CV, 2; AMALECHITEAN – PO, 1581, 3; AMOREU – PO, 1581, 9; AMORITEAN – PO, 1581, 1; ANATEMAT nu este tratat independent și nu este consemnat la substantivul *anatemă*, unde apare verbul *anatema*, datat în 1848! *Anatemat* figurează în sec. al XVI-lea în Pr., 1; ANDIMIS – L, 1570, 4; ARBUN „pom” – PO, 1581, 1; ARDERE „jertfă” nu este tratat nici ca independent și nici sub verbul *arde*, dar trebuia să ocupe un loc în DELR, în special datorită sensului deosebit, „jertfă”, cu care figurează în S, 1; ARHISINAGOG – T, 1560, 5. În total sunt 20 de termeni.

Iată și termenii care încep cu **litera B**: BDELION „rășină” – PO, 1581, 1; BEADĂ „cusur, greșeală” – PO, 1581, 1; BEARTĂ „margine, tivitură” – PO, 1581, 7; BEREANIN „din Beria” – PO, 1581, 1; BEZACONIE – S, 1; BIRUIRE – L, 2; BLAGOSLOVIE – PO, 1581, 1; BLAGOSLOVIT – Ev., 1551, 1; BUNUGOVITORIU „binecredincios” – CV, 1. În total sunt 9 termeni.

Avem, deci, un total general de 29 de termeni atestați în textele sec. al XVI-lea, dar omiși din DELR. Este vorba de un număr relativ mic de termeni, dintre care cei mai numeroși sunt cei 20 din litera A, urmați de cei 9 din litera B. Nu sunt mulți dar, ca orice cuvânt din fondul limbii române vechi, care nu este nici el prea întins, sunt deosebit de prețioși. Astfel, nu-i putem compara cu cuvintele actuale, neologice: acestea, tocmai pentru că nu au prea multe „rădăcini” în limba noastră, unde există atâtea sinonime, nu au prea multă stabilitate, în timp ce termenii cu vechime mare, precum cei de mai sus, au mai multe șanse să viețuiască. Nu vorbim acum despre termenii omiși în DELR I, 2, A-B, ci în general despre termenii vechi care, mai târziu, „se ascund” în anumite locuri, devin regionalisme, obsolete, dar tot mai conțin „sevă” în ele, în timp ce neologismele au, unele, o viață mult mai scurtă. Lexemele vechi ar trebui ocrotite, „protejate”, precum se procedează cu o seamă de specii de animale sau de plante pe cale de dispariție. Mă gândesc ca, într-o altă lucrare ce va constitui, într-un fel, o contrapondere a acesteia, să mă ocup și de soarta unor „cuvinte recente”, de asemenea „absente” din DELR, care îmi trezesc bănuiala că vor fi mult mai numeroase în raport cu aceste arhaisme.

Situația de acum, când ne aflăm în fața unor termeni învechiți, regionali, rari etc., nu credem că ne poate lăsa indiferenți, pentru că nimeni nu știe ce rezervă viitorul generațiilor următoare de lingviști și de filologi: n-ar fi deloc imposibil să se mai găsească unele texte vechi care să poată fi comparate cu cele cunoscute actualmente.

Cei mai numeroși termeni „absenți” din DELR I, 2, A-B, 2012 se regăiesc în PO: *adin*, *afumat*, *aldovăni*, *amalchitean*, *amoreu*, *amoritean*, *arbun*, *bdelion*, *beadă*, *beartă*, *bereanin*, *blagoslovie*. Urmează 4 termeni atestați în T: *aciu*, *adinsere*, *afedron*, *arhisinagog*, tot 4 în CV: *acieși*, *aducere*, *alecsandresc*, *bunugovitoriu*, 3 în S.: *bezaconie*, *ardere*, *ajutare*, 2 în L: *andimis*, *biruire*, la fel 2 în PR.: *alegere*, *anatemat*, 1 în Ev.: *blagoslovit* și tot 1 în CC.: *adunare*.

Este deosebit de semnificativ că numărul cel mai mare de termeni absenți (12), se găsește în PO; acest text – care conține un lexic mult deosebit de al celorlalte texte religioase din sec. al XVI-lea, deoarece cuprinde primele două cărți din *Vechiul Testament*, Bitia și Ishodul – are o altă factură decât majoritatea celorlalte din secolul al XVI-lea cunoscute până astăzi. În plus, PO conține o inovație din perspectivă etimologică, și anume prezintă o serie relativ mare de termeni de origine maghiară, examinați de Viorica Pamfil, colega noastră – nonagenară, ca și Stela Toma, căreia i-am dedicat acest text –, editoarea textului, în articolele sale din 1957 și 1962.

Din unghiul de vedere al frecvenței, se remarcă următoarele vocabule în rang scăzător: în CC2 se înregistrează *adunare* cu 9 ocurențe, în PO *amoreu* și *beartă* cu câte 7 ocurențe, în CV termenul *acieși* este prezent de 5 ori, iar în T are aceeași frecvență, 5, termenul *arhisinagog*; *andimis* este înregistrat în L de 4 ori; de 3 ori figurează *amalechitean* în PO și de 2 ori termenul *alecsandresc* în CV, precum și *afedron* în T și *biruire* în L. Cu o singură atestare au fost înregistrați 16 termeni: *aciu*, *adin*, *adinsere*, *afumat*, *ajutare*, *alegere*, *aldovăni*, *amorigean*, *anatemat*, *aribun*, *bdelion*, *beadă*, *bereanin*, *blagoslovie*, *blagoslovit* și *bunugovitoriu*.

După cum este ușor de constatat, mai cunoscuți astăzi dintre acești termeni sunt destul de puțini: *adunare* este prezent de 9 ori, *biruire* de 2 ori, iar *afumat*, *blagoslovie* și *blagoslovit* o dată; cei mai mulți au câte o singură ocurență și sunt obsolete. Se poate deduce ușor că cele mai multe dintre cuvintele din această serie fac parte din categoria celor rar întâlnite în limba noastră, majoritatea fiind regionalisme, sau chiar deloc cunoscute tuturor vorbitorilor români, probabil chiar a aceluia din trecut.

Din perspectiva istoriei lexicului românesc, cea mai interesantă categorie, din anumite puncte de vedere, este cea alcătuită din lexemele cu o singură ocurență. Dar și aceasta numai în caz că termenii respectivi ar aparține realmente cuvintelor *hapax legomenon*, deci dacă ar îndeplini condiția de a nu mai fi fost atestați n i c i o d a t ă în limba noastră; a se putea proba această u n i c i t a t e nu este prea la îndemână, odată ce, până la ora actuală, lingviștii români nu au socotit că este o prioritate să se înregistreze t o a t e atestările cuvintelor. Ar urma, deci, ca, de acum înainte, să se opereze o examinare a m ă n u Ț i Ț ă pentru sec. al XVI-lea și a altor texte decât cele nouă supuse discuției mai sus și, apoi, în (toate!) textele din secolele următoare, adică o activitate realmente uriașă, care cere un interval de timp enorm. În stadiul de astăzi al studiilor lexicologice și lexicografice se poate afirma numai că rezultatul nostru în privința stabilirii cuvintelor h.l. este p a r Ț i a l și că siguranța nu se poate avea decât în cazul – ideal! – al cercetării minuțioase a tuturor textelor din limba română – vechi și noi, regionale și literare, argotice, neologice etc., fără a uita și luarea în considerație a l i m b i i v o r b i t e . Aceasta presupune, exprimat altfel, un proiect grandios, anume să se elaboreze un adevărat dicționar t e z a u r al limbii noastre sau, deocamdată, mai modest, dar necesar, măcar un simplu „nomenclator”, o listă ce ar cuprinde t o t a l i t a t e a (deși este, totuși!, prezumțios a declara așa ceva...) cuvintelor existente, în trecut și astăzi, în limba română.

Aceasta fiind situația, în momentul de față ne-am limitat la a supune termenii absenței unei comparații cu înregistrările lexicale din cel mai cuprinzător dintre dicționarele limbii române, care este DA, considerat „tezaur” (și de către lingviștii tineri de azi: vezi, de pildă, Celac 2018, p. 201), deși, având o vechime care depășește 100 de ani – literele A–B au apărut în anul 1913! –, nu ne așteptam la prea mult „tezaur”. Să nu uităm că S. Pușcariu ne avertizează în textul *Raportului către comisiunea dicționarului*, reprodus la p. XVII din primul volum din DA: „Ceva mai puțin primitivi am fost față cu cuvintele vechi [subl. n.] ne mai întrebuințate astăzi. Le-am primit, în general, numai atunci când ele erau într-adevăr înțelese [ce mijloace științifice, obiective am avea pentru a pricepe, azi, așa ceva, ne întrebăm? nota n.] și întrebuințate pe atunci, de popor sau de cărturari”.

Oricum, punerea în paralel realizată este instructivă din mai multe puncte de vedere:

Astfel, numeroase – 14 dintre cuvintele luate în discuție mai sus – nu se regăsesc în paginile volumului ce cuprinde literele A și B din DA: *aciu*, *adinsere*, *afedron*, *aldovăni*, *amalechitean*, *amoreu*, *amorigean*, *andimis*, *arhisinagog*, *bătăraș*, *bdelion*, *beadă*, *bereanin*, *blagoslovie*. Dacă ne referim la semnificația fiecăreia dintre ele, ne putem gândi că, cu excepția notabilă a ultimei vocabule – *blagoslovit*, vezi mai jos! –, oricare poate concura pentru calificativul de h.l.

La multe cuvinte, primele atestări din DA sunt *t a r d i v e* în raport cu ceea ce găsim în textele vechi românești, de exemplu, în acest dicționar, *ardere* „jertfă” este atestată în *Biblia* din 1688, față de S ce aparține secolului al XVI-lea, iar *blagoslovit* în ms. 1784 în raport cu Ev din 1551.

Mergând mai departe și având în vedere lista alcătuită după apariția primului tiraj din DELR I s-a observat că unii termeni, de acolo vor putea fi redactați la literele următoare, de exemplu *acasă* la *casă*, și apoi, verificând în DELR II, care conține litera C, am întâlnit termenul *acasă* tratat sub substantivul *casă*. Dar aici trebuie reținut că există o diferență de datare: în DELR II, *acasă* este atestat în c. 1650, când acesta a fost înregistrat pentru prima oară cu 90 de ani mai devreme în T. *Adesea* va fi redactat probabil sub *des*, *amistui* sub *mistui*, *împrumuta* și *binecuvânta* sub *cuvânt* (acesta nu se găsește în DELR II, C, pentru că volumul al II-lea se oprește la *cizmă*. *Notă la corectură*: având, acum, la îndemână vol al II-lea cu litera C completă, am constatat că, într-adevăr, *binecuvânta* se găsește primul sub *cuvânt*, cu trimitere la CV), *blăm* sub *umbla*, *bunăfacere* sub *face*. În aceste situații sugerăm ca în volumele viitoare să se facă, la fiecare cuvânt cu astfel de probleme, trimiterea la termenul unde va fi lucrat în viitor.

Pornind de la principiul verificării și reverificării inculcat discipolilor săi de profesorul J. Byck, considerăm că trebuie dată atenție unor *d a t ă r i* din DELR, în raport cu cele ce apar în textele din sec. al XVI-lea. Iată două exemple care se alătură celor puse în discuție în alte pagini din acest articol: *apropiat* nu este tratat independent, ci este consemnat la *aproape* (unde figurează verbul *aproapia*), datat c. 1650, în timp ce în ILP figurează în L, 2, deci trebuie socotit un decalaj de

80 de ani între cele două datări; *beseđuit* este o formă inexistentă în DELR I, 2 care, într-un fel, apare sub *beseđă*, unde însă figurează sub o altă formă, *băseđui* (cu varianta *beseđui*). În DELR verbul este datat 1563–1583, în timp ce în ILP este citat în S, 1, deci se poate semnala o distanță temporală.

Pentru înțelegerea importanței în română a unor cuvinte, precum cele discutate în categoriile de mai sus, trebuie subliniată situația termenilor cuprinși în cea de a doua, deoarece se găsesc sub diverse înfățișări în spații geografice deosebite, dovezi clare că respectivele lexeme erau deja bine implantate în limba română din secolul al XVI-lea!

Rareori se întâlnesc între cuvintele absente din DELR, I, 1, câteva sinonime cu altele, precum două lexeme: *beadă* „cusur, greșeală” și *blăznire* „greșeală”; *adunare* și *adunătură*; *ajunare* și *ajunat*, *aldovăni* „a se jertfi” și *ardere* „jertfă” și chiar, evident, mai rar, trei lexeme diferite, dintre care unul sub formă de sintagmă: *agrăi*, *a bine grăi* și *a beseđui*, dovezi încă timide, cum este de înțeles în acel moment al evoluției românei din sec. al XVI-lea, ale începutului de *î m b o g ă ț i r e* a repertoriului lexical al limbii noastre

În aceeași ordine de idei, ne-am bucurat mult când am remarcat, chiar dacă numai în cinci cazuri, *c o i n c i d e n ța* trimiterii din DA cu cea din ILP: *acieși* în CV; *aducere* „jertfă” în CV; *alegând* în S; *apropietor* în PS; *binesufleta* în CV; *binevesti* în CV sau când măcar sunt atestate în șapte cazuri anumite cuvinte în *c a d r u l* secolului al XVI-lea: *adormita* la PS față de S în ILP; *ajutare* în DA la Coresi, PS, iar în ILP în S; de asemenea *bezaconie* în DA în Coresi, PS, iar în ILP în S; *binevoi* la DA la Coresi, PS, iar în ILP în Ev.; *blăznire* la DA în CV, iar în ILP în PS.

După cum s-a putut remarca, examinarea aici a literelor A și B din DELR (de altfel, până în anul în curs, 2018, volumele nu conțin decât cuvintele ce încep cu primele trei litere ale alfabetului, A, B și C) a avut ca scop evidențierea unui prim „eșantion” cu „absențe”, dar oricând ar fi de dorit să se practice o acțiune asemănătoare pentru fiecare dintre literele următoare. Astfel, vom avea măcar certitudinea că vor fi mai puține *o m i s i u n i* sau chiar – ideal ar fi! – să nu se mai înregistreze nici măcar o *a b s e n ță* în DELR din nomenclatorul cuvintelor cunoscute a aparține limbii românești vechi. Totuși nu am pus, încă, punctul pe „i”, și anume întrebarea: ce criterii (ne așteptăm să fie *ș t i i n ț i f i c e*...) au respectat autorii pentru a lăsa deoparte cuvintele din lista de mai sus și nu altele?!

Ce concluzii se pot reține din cele discutate mai sus care, dacă se apreciază a fi măcar parțial valabile, ar putea fi luate în considerație în volumele următoare ale DELR?

Având în vedere convingerea că numai citatele pot lămuri și stabili accepțiile diverselor leme, propunem să se dea, la începutul întâiului paragraf al cuvântului-titlu, prima atestare, indicând sursa și anul atestării. Știm că este ușor de zis și greu de înfăptuit, din mers, acest deziderat, dar pentru ținuta științifică a lucrării acest demers este indispensabil.

Considerăm că în prefață trebuie să se acorde o deosebită atenție modalității de elaborare a termenilor compuși și să se ia o hotărâre în această privință. Având în vedere că în *Normele lexicografice* din DELR I, 2 instrucțiunile privitoare la formațiile compuse în sec. al XVI-lea nu sunt, în unele privințe, foarte lămuritoare, propunem să fie lărgite, astfel încât, de exemplu, să se înțeleagă, dintre termenii avuți în vedere de noi, unde se tratează formații precum *ainte născut* (probabil la *naște*, pentru că la *ainte* nu apare) sau *argintutăietoriu* (cum la *argint* nu este tratat, probabil se va găsi la *tăia*). Astfel de cazuri s-ar rezolva, cum am sugerat mai sus, prin „trimiteri” prin simplul v.(ezi).

Socotim necesar ca la anumiți termeni de la primele litere care urmează să fie redactate, de exemplu, la infinitivele lungi la verbul respectiv, să fie anunțat acest procedeu printr-o trimitere la verb. Evident, aceasta exclusiv în cazul că ne-a întâmpinat în textele vechi forma respectivă.

Sugerăm ca în anumite cazuri să se folosească în text, pe lângă non-culoarea neagră și o altă culoare, de exemplu roșul sau albastrul. Ar da o notă mai vioaie și chiar mai veselă volumului, textul ar deveni, probabil, mai atractiv și astfel, răspunzând unor necesități științifice, s-ar putea sublinia mai apăsător o serie de aspecte specifice. Că „se poate” într-o editură românească a dovedit-o recenta *Gramatică a limbii române pentru gimnaziu* (coordonator: Gabriela Pană Dindelegan), apărută la Univers Enciclopedic Gold, București, în 2019, carte bine primită în mediul didactic ce, în ultima vreme, suferă de un fel de anchilozare a gândirii, reflectată cu deosebire în cele două materii principale ale școlii, limba română și matematica.

În fine, opinăm că, pentru precizări, absolut necesare într-o lucrare ca aceasta, ar trebui să existe, la începutul volumului, un tabel al textelor utilizate pentru limba veche, alături de indicarea anilor respectivi.

Specialiștii, cu precădere pentru studiile lor viitoare, dar și oamenii obișnuiți interesați de originea cuvintelor limbii pe care o utilizează zilnic au nevoie de dicționare *f i a b i l e*. Cu conștiința că nu este deloc simplu, avem credința că obiectivul cel mai urgent ar fi ca, fără a se precupeți niciun efort, literele următoare din DELR să fie puse la dispoziția cercetătorilor din spațiul lingvistic românesc și romanic cât mai rapid. În absența unor instrumente științifice de lucru, printre care un dicționar etimologic, limba noastră, deși prezintă un tablou lexical extrem de variat etimologic și de diversificat semantic, nu ocupă locul pe care l-ar merita în familia romanică... Și aceasta, mai ales pentru că ne aflăm deja de un anumit timp într-un punct dificil în care studiul limbii române a încetinit sau/și s-a rărit în mai multe țări din apusul Europei, dintre care prima pare a fi Germania, unde ne-a atras atenția un articol de acum câțiva ani intitulat *Eine Grosse Kultur wird zu einem kleinen Fach*, care are un subtitlu, sub formă de întrebare, chiar îngrijorător: *Romanistik ohne Rumanistik?* (în care este de subliniat termenul *ohne*), în influentul cotidian „Frankfurter allgemeine Zeitung” din 22 VII 2015. Așa ceva nu este oare nedrept pentru limba română? Numai și numai în noi stă posibilitatea de a ne re-

dresa din această situație total incomodă, iar un *Dicționar etimologic* reprezentativ – pentru că este elaborat după criterii solide, științifice – al limbii noastre ar avea de jucat un rol de seamă aici.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SURSE. SIGLE

- Biblia 1688 = *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură* [...], București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988 (ediția jubiliară).
- CC2 = Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*. Publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec & Comp., 1914.
- Celac 2018 = Victor Celac, *Dicționarul limbii române. O propunere de redactare*, în St. Rom., vol. I, p. 201–214.
- CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj-Napoca, 1956–1993.
- CV = *Codicele Voroneșean*. Ediție de Ion Gh. Sbiera, Cernăuți, 1885.
- DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DA)*. Întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltuiala Maiestății Sale Regelui Carol I, Tomul I, Partea I, A-B, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, București, 1913; Partea II, C, Tipografia ziarului Universul, București, 1940; Partea III, Fascicula I, D-DE [fără specificarea privind contribuția Regelui], Universul. Întreprindere Industrială a Statului, București, 1949; Tomul II, Partea I, F-I, „Monitorul oficial” și Imprimeriile Statului. Imprimeria Națională, București, 1934; Partea II, Fasc. I-III. J-Lojniță, Tipografia ziarului Universul SA, București, 1937, 1940, 1948.
- DCR = Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, 1982; ediția a II-a, 1997; ediția a III-a în colaborare cu Alexandru Ciolan și Coman Lupu, București, 2013.
- DELR I, 1 A-B – *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, 1 A-B, București, Editura Academiei Române, 2011.
- DELR I, 2 A-B – *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, 2 A-B. Tiraj nou revizuit, București, Editura Academiei Române, 2012.
- DELR II, 2 C – *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. II, litera C, partea a 2-a, *clac-cyborg*, București, Editura Academiei Române, 2018.
- Dimitrescu 1955 = Florica Dimitrescu, *Eminescu și limba veche*, în RUB, 1955, nr. 2–3, p. 167–187.
- Dimitrescu 1973 = Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973.
- Dimitrescu 1976 = Florica Dimitrescu, *Observații asupra înregistrării și datării cuvintelor în DLR*, în LR, 1976, nr. 2.
- Dimitrescu 2006 = Florica Dimitrescu, *Note despre datare și predatare*, în LR, 2006, nr. 5–6.
- Dimitrescu 2014 = Florica Dimitrescu, *Din lexicul limbii române vechi*, București, Editura Universității, 2014.
- Dimitrescu 2014a = Florica Dimitrescu, *Teme lexicale actuale (începutul secolului al XXI-lea)*, București, Editura Academiei Române, 2014.
- Dimitrescu 2014b = Florica Dimitrescu, *Din nou despre datarea elementelor lexicale ale limbii române – cu privire specială asupra neologismelor*, în Dimitrescu 2014a.
- Dimitrescu 2018 = Florica Dimitrescu, *Aspecte din istoria lexicului limbii române (sfârșitul sec. al X-lea–începutul sec. al XXI-lea)*, București, Editura Universității din București, 2018.
- DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, Editura Academiei, 1965 și urm.
- DLRV = Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. X–începutul sec. XVI)*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- Ev = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu (1551–1553)*. Fotocopie precedată de studiu introductiv filologic de acad. E. Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény, București, Editura Academiei, 1971.

h.l. – *hapax legomenon*.

ILP = Florica Dimitrescu, *Indice lexical paralel – sec. al XVI-lea*, în Dimitrescu 1973 și 2018.

L = Coresi, *Liturghier românesc*, Brașov, 1570. Ediție de Al. Mareș, București, 1969.

LR = „Limba română”, București, I, 1952 și urm.

Pamfil 1957 = Viorica Pamfil, *Calcuri româno-maghiare în „Palia de la Orăștie”*, în CL II, 1957, p. 209–218.

Pamfil 1962 = *Lexic* – Viorica Pamfil, *Lexicul „Paliei de la Orăștie”. Observații generale*, în CL, VII, 1962, nr. 1, p. 131–136.

PO = *Palia de la Orăștie (1581–1582). Text – facsimile – indice*. Ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.

Pr. = *Pravila ritorului Lucaci, 1581*. Text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971.

PS = Coresi, *Psaltirea slavo-română, 1577*. Ediție de Stela Toma, București, Editura Academiei, 1976.

RUB = „Revista Universității din București”. Științe sociale, Filologie, București.

S = *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește*. Edițiune critică de I.-A. Candrea, vol. I, II, București, Socec & Comp., 1916.

St. Rom. = *Studii romanice. Omagiu profesorilor Florica Dimitrescu și Alexandru Niculescu la 90 de ani*. Editor Coman Lupu, vol. I, II, București, Editura Universității din București, 2018.

T = Coresi, *Tetraevanghelul, 1560–1561*. Ediție de Florica Dimitrescu, București, 1963.

MOTS ABSENTS DANS LE DELR I, 2, A–B

(Résumé)

En remarquant l’absence dans le DELR I, 2, A–B de quelques mots roumains attestés au XVI-ème siècle, cet article représente une plaidoirie pour la constitution d’un inventaire plus rigoureux des lemmes. On insiste sur la nécessité de la présence dans ce dictionnaire scientifique des premières attestations par des citations datées.

Cuvinte-cheie: *cuvinte românești, texte vechi, Coresi, dicționar etimologic al limbii române.*

Mots-clés: *mots roumains, textes anciens, Coresi, dictionnaire étymologique de la langue roumaine.*

Academia Română
București, Calea Victoriei, 125